

1 ONDERZOEK MET OF VERSUS ONTWIKKELINGSBELEID: NAAR EEN TOEGEPASTE ONTWIKKELINGSGEOGRAFIE?

Samenvatting en conclusies van de studiedag

Dr. Leo de Haan
Sociale Geografie van Ontwikkelingslanden Universiteit van
Amsterdam

1.1 Livelihood & Environment: bestaansverwerving en milieu

De voorzitter van de studiedag prof. dr. G.A. de Bruijne (SGO/UvA en projectleider van Livelihood & Environment) memoreerde in zijn openingstoespraak dat de geografie met betrekking tot het ontwikkelingsvraagstuk regio en thema met elkaar verbindt. Als sociale geografie van ontwikkelingslanden is zij een regionale geografie, in de zin van "beschrijving en analyse van territories". In landen- en streekprofielen probeert zij zicht te krijgen op de lokale milieus waarin mensen leven en de regionale contexten waarin die gesitueerd zijn. Maar als ontwikkelingsgeografie is zij tevens een thematische geografie. Zij probeert namelijk ook vanuit het perspectief van de geografische discipline zicht te krijgen op die ontwikkelingsvraagstukken welke zich ruimtelijk aftekenen. Concreet onderzoek "on the spot", zo constateerde de Bruijne, heeft op dit ogenblik in de ontwikkelingsgeografie de voorkeur. Daarbij wordt teruggegrepen op het vooroorlogse concept van bestaansverwerving. Dat concept verwijst nu naar georganiseerde groepen mensen die onder moeilijke omstandigheden een woonplek, onderdak, voedsel en inkomen trachten te verwerven. Dat wordt opgevat als een lokaal bestel van "livelihood", dat zich realiseert in een "environment". Dat laatste begrip wordt breed opgevat als het wijder sociale, economische en politieke milieu en uiteraard het fysieke milieu. Wat dat betreft, zo meende de Bruijne, heeft de geografie kansen gemist. Daar waar in de oude geografie mens-milieu relaties volop onderwerp van onderzoek waren, heeft de na-oorlogse technologische ontwikkeling en de angst voor fysisch determinisme de studie van mens-milieu relaties te lang naar de achtergrond gedrongen. Met tevredenheid kon hij constateren dat er in nieuw geografisch onderzoek weer nadrukkelijk aandacht is voor ecologische marginalisering, voor land degradatie en voor "slum ecology".

In zijn commentaar op de inleiding van de Bruijne zei de fysisch-geograaf drs R. van de Weg (Staring Centrum Wageningen) dat door ontwikkelingsgeografen dikwijls het belang van interdisciplinair onderzoek wordt onderstreept, waarbij met name aan fysische geografie en bodemkunde wordt gedacht. Hoewel hij eerst enkele positieve voorbeelden daarvan uit de Amsterdamse ontwikkelingsgeografie aanhaalde, constateerde hij dat in veel

andere gevallen de samenwerking multidisciplinair (naast elkaar) in plaats van interdisciplinair (met elkaar) is. Dat wordt volgens Van de Weg veroorzaakt door de sterk gescheiden universitaire opleidingen van verschillende disciplines, waardoor men te weinig kennis neemt van ontwikkelingen in andere vakgebieden. Met betrekking tot het thema van de studiedag was zijn mening duidelijk, onderzoek in de ontwikkelingsgeografie moet plaatsvinden vanuit de maatschappelijke vraag. Hij pleitte daarom voor een nauwere aansluiting bij ontwikkelingssamenwerking.

1.2 Aansluiting of distantie?

De Bruijne onderscheidde twee vormen van beleidsgencht onderzoek. Ten eerste het onderzoek dat op eigen initiatief van de onderzoeker ondernomen wordt. De mogelijkheden voor zo'n onderzoek hangen af van het vermogen van de onderzoeker om instanties daarvoor te interesseren en zodoende toegang te krijgen tot gegevens. Bij dergelijk beleidsgencht onderzoek ligt de verantwoordelijkheid duidelijk bij de onderzoeker. Ten tweede kunnen onderzoekers gevraagd worden om beleidsgencht onderzoek te doen. Dan zal de opdrachtgever, na onderhandeling, de 'terms of reference' schrijven die de onderzoeker te accepteren heeft. Maar onderzoekers moeten er volgens de Bruijne in zulke gevallen voor waken dat de mogelijkheid tot onafhankelijk onderzoek wordt gewaarborgd. Volgens hem is die onafhankelijkheid in Nederland in beginsel verzekerd, maar lang niet altijd gemakkelijk goed te realiseren.

In zijn commentaar op de voordracht van Sterkenburg ging dr. L. de la Rive Box (DGIS) verder in op de vraag of geografen (en sociale wetenschappers in het algemeen) wel voldoende geëquipeerd zijn voor evaluatie-onderzoek. Hij keerde zich tegen een vermeend onderscheid tussen wetenschappelijk en beleidsrelevant onderzoek. Beide dienen aan harde methodologische criteria te voldoen en getoetst te worden door de kring van vakgenoten. Volgens Box zou beleidsgencht onderzoek een volwaardige plaats in de universitaire onderzoekersopleiding moeten innemen.

Drs. A. van Voorst (ontwikkelingsgeografe bij CEBEMO) liet vervolgens aan de hand van een case-study van de West-Afrikaanse NGO Six S zien dat er bijvoorbeeld een sterke behoefte bestaat bij ontwikkelingsorganisaties tot verdere ontwikkeling van de methodologie van beleidsgencht onderzoek. Sprekend over de methodologie van de co-evaluatie, een combinatie van externe evaluatie en auto-evaluatie, benadrukte zij in dit verband de operationalisering van de verschillende vraagstellingen, de communicatie tussen de deelnemende partijen en de afbakening van de rol van de externe evaluatoren.

In zijn afsluitende column gaf prof. dr. W. Heinemeijer (Voorzitter IMWOO en emeritus Sociale Geografie UvA) te kennen weinig te voelen voor de gedachte om de scheiding tussen beleidsgencht en wetenschappelijk

onderzoek te slechten. Volgens hem is een praktische discipline als de ontwikkelingsgeografie gebaat bij een zekere distantie tussen onderzoek en beleid.

1.3 Een nieuwe evaluatie-praktijk

In zijn voordracht over rurale ontwikkelingsprojecten in Afrika, met name van SNV, betoogde dr. T. Dietz (SGO, UvA) dat de huidige evaluatie-praktijk wetenschappelijk onhoudbaar is geworden. Evaluaties baseren zich voortdurend op "quick and dirty" verzameld feitenmateriaal, dat op slordige wijze is verwerkt, en waaraan niettemin zware conclusies worden verbonden. Nodig zijn echter goede baseline surveys, analyse van regionale ontwikkelingsgeschiedenissen en goede sociale stratificatie-analyses. Effecten van projectmaatregelen moeten bovendien niet alleen bekeken worden in de lokale context, maar ook geplaatst worden in de context van regionale en macro-ontwikkelingen. Volgens Dietz is, om dat te verwezenlijken, de opbouw van goedkope, lokale onderzoekscapaciteit noodzakelijk.

Drs. R. Koelstra (ontwikkelingsgeograaf bij SNV) onderschreef in zijn reactie grotendeels de kritiek van Dietz. De meer systematische projectopzet die SNV nu volgt, zal volgens hem ook de kwaliteit van het beleidsgerichte onderzoek verbeteren. In de procesmatig nagestreefde streekontwikkeling van SNV zijn baseline- en actie-gericht onderzoek onontbeerlijk.

Drs. P. De Mas (SGO/UvA) stelde dat onderzoek duidelijk heeft gemaakt dat bestuurskundige en institutionele problemen een remmende werking hebben op projecten in ontwikkelingslanden.

Echter de recente ontwikkelingsstrategie met betrekking tot Institutional Development stoelt sterk op structureel-functionalistische uitgangspunten waarbij het staatsapparaat te zeer gezien wordt als een monolithisch geheel en het ambtelijk apparaat afgeschilderd wordt als louter uitvoerende instantie. De Mas is echter van mening dat institutionele ontwikkelingen in ontwikkelingslanden bij uitstek een kwestie van machtspolitiek is: belangenvervechting en corruptie zijn er structurele elementen. Lange-termijn onderzoek naar de vervechting van formele en informele institutionele structuren is nodig om daar zicht op te krijgen. Ook is er sprake van grote institutionele differentiatie tussen en binnen landen, als gevolg van verschillen in intrinsieke kenmerken, historische ontwikkeling en aard van het ondergane koloniale bestuur.

In zijn commentaar op de lezing van De Mas stelde drs. R. van de Geer (DGIS) dat het verbeteren van bestaande instituties in ontwikkelingslanden een breed terrein is en zowel beleidsvorming, maatschappelijke beïnvloeding, politieke besluitvorming, legitimiteit en implementatie omvat. Volgens hem richtte De Mas zich te eenzijdig op implementatie. 'Institutional development' raakt het hart van de politieke besluitvorming van een land. De ontwikkelingssamenwerking vanuit de Nederlandse overheid beschouwt de

machtsposities in het ontwikkelingsland echter als gegeven. Dat houdt beperkingen in voor ontwikkelingsprojecten. Tenslotte meende Van de Geer dat de binding tussen formele en informele structuren niet te ontrafelen is, hoewel dat van groot belang zou kunnen zijn.

In de afsluitende column haakte prof. dr. W. Heinemeijer onmiddellijk in op de discussie tussen De Mas en Van de Geer. Hij pleitte voor onderzoek naar en stimulering van intermediaire structuren tussen de burger en de overheid in ontwikkelingslanden.

1.4 Een specifieke positie voor de ontwikkelingsgeografie?

In zijn inleiding over zijn ervaringen met beleidsgericht evaluatie-onderzoek voor de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking te Velde stelde dr. J. Sterkenburg (SGO/RUU) dat er in dat genre van onderzoek geen aparte plaats is voor de geografie noch voor enige andere sociale wetenschap. Mogelijk schenken ontwikkelingsgeografen volgens hem vanwege hun specifieke benaderingswijze meer aandacht aan de ruimtelijke differentiatie van onderzochte verschijnselen, aan mens-milieu relaties en aan de regionale ruimtelijke organisatie, maar ze staan daarin niet alleen. Ze hebben volgens Sterkenburg wel een open oog voor activiteiten die vanuit andere disciplines worden ondernomen, waardoor ze zeer geschikt zijn voor beleidsevaluerend onderzoek met een multidisciplinair karakter.

In zijn commentaar op Sterkenburg ging Box niet verder in op de specifieke bijdrage van de ontwikkelingsgeografie aan evaluatie-onderzoek. Hij meende echter wel dat in de ontwikkelingsgeografie de afstand tussen theorie en praktijk klein is, waardoor de kloof tussen beleidsgericht onderzoek en wetenschappelijk onderzoek door geografen betrekkelijk gering is.

De meeste andere sprekers waren van mening dat de ontwikkelingsgeografie wel degelijk een specifieke bijdrage aan beleidsgericht onderzoek kan leveren. Dr. B. Peperkamp (SGO/KUN) trok uit zijn samenwerking met de NGO CARE International in Sierra Leone de conclusie dat ontwikkelingsgeografisch onderzoek heel goed bij de behoefte van een NGO kan aansluiten, maar dat beleidsmakers niet moeten denken dat onderzoekers kant en klare projectvoorstellen kunnen leveren. De Bruijne werkte de specifieke bijdrage van de ontwikkelingsgeografie verder uit. Beleid met betrekking tot of met gevolgen voor bepaalde gebieden (landen, streken, plaatsen) ontkomt er volgens hem niet aan te willen weten wat er in die gebieden gebeurt. Dat is precies de essentie van ontwikkelingsgeografisch onderzoek, dat probeert zicht te krijgen op de regionale contexten waarin lokale milieus gesitueerd zijn. Binnen plaats en gebied hebben geografen bij uitstek oog voor zogenoemde ruimtelijke relaties, dat wil zeggen de samenhang tussen verschillende verschijnselen van fysische, demografische, economische, sociale, politieke en culturele aard. Daarin schuilt zijns inziens het belang van geografisch onderzoek voor beleid. Peperkamp illustreerde

dat bijvoorbeeld met de opmerking dat de geograaf door op het unieke (van de samenhang) te wijzen algemene stelregels kan ontcrachten en daardoor beleidsmakers juist alternatieven onder de aandacht kan brengen.

Maar de Bruijne waarschuwde ook dat die specifieke aandacht voor de ruimtelijke relaties niet alleen de kracht is van de geografie, maar ook de zwakheid. De kracht is in de nadrukkelijk aandacht voor samenhang; de zwakheid schuilt in de uitwerking daarvan, omdat werkelijk inzicht in die samenhang kennis veronderstelt die veel deskundigheid vraagt.

Een voorbeeld van onderzoek dat nadrukkelijk aandacht vraagt voor ruimtelijke relaties is het baseline- en actie-gericht onderzoek als onderdeel van de procesmatig nagestreefde streekontwikkeling van SNV. Volgens Koelstra zouden ontwikkelingsgeografen dat uitstekend kunnen doen, hoewel hij het met Sterkenburg eens was dat ze daarop geen exclusieve rechten kunnen doen gelden. Bovendien is het volgens Koelstra belangrijk dat die ontwikkelingsgeografen dan kennis en inzicht hebben van lokale ontwikkelingsprocessen en hoe die duurzaam ondersteund kunnen worden. Dietz vond dat er voor buitenlandse onderzoekers in ontwikkelingslanden steeds meer alleen nog maar een taak bestaat in training en coördinatie van lokale onderzoekers. Dergelijke buitenlandse (senior)onderzoekers moeten dan wel breed georiënteerd zijn, kunnen bogen op een empirische veldwerkorientatie, terughoudendheid zijn met betrekking tot hoogdravende theoretische concepties en modellen en didactisch onderlegd zijn. Volgens Dietz passen ontwikkelingsgeografen uitstekend in het door hem geschetste profiel.

Tenslotte bracht De Mas naar voren dat onderzoek op bestuurlijk terrein niet tot het terrein van DGIS behoort en ook niet kan worden overgelaten aan rapportage vanuit diplomatieke posten of aan consultants. Juist ontwikkelingsgeografisch onderzoek kan volgens hem aan de ontrafeling van machtsstructuren een belangrijke bijdrage leveren. Universitair onderzoek heeft als bijkomend voordeel dat het over een langere adem beschikt en van minder politiek gewicht is.

1.5 Naar een toegepaste ontwikkelingsgeografie

Veel ontwikkelingsgeografisch onderzoek probeert "anders" te zijn (in de ogen van sommige onderzoekers past de aanduiding "meer" beter) dan zuiver wetenschappelijke geografie. Door bij te willen dragen aan het bevorderen van "ontwikkeling" wil ze beleidsrelevant zijn. Dat wil niet zeggen dat ze zich uitsluitend of zelfs maar bij voorkeur wil bezighouden met opdrachtonderzoek, maar meer in het algemeen dat ze een bijdrage wenst te leveren aan het sturen of beïnvloeden van ontwikkeling. Overigens wordt daarbij impliciet uitgegaan van een zekere maakbaarheid van de samenleving. Dat daarover verschil van mening kan bestaan ligt voor de hand. Een goed voorbeeld van ontwikkelingsgeografisch onderzoek waarin de wens tot beleidsrelevantie expliciet aanwezig is, is het programma Livelihood & Environment (SGO/UVa)

over de bestaansverwerving van arme groepen. Ook in veel Utrechtse en Nijmeegse onderzoeken is een dergelijke intentie aanwezig.

Door veel sprekers werden de praktische kanten van de ontwikkelingsgeografie geroemd, soms zelfs suggererend dat ontwikkelingsgeografie naadloos aansluit op de behoeften van beleidsmakers en dat dat de beleidsmakers alleen nog maar aan het verstand moet worden gebracht. Aan de andere kant werd gewaarschuwd voor een te grote vereenzelviging met beleid en voor een erosie van kwaliteitseisen, hoewel die waarschuwing vooral voor opdrachtonderzoek relevant is. De vermeende belangenvervlechting tussen onderzoeker en opdrachtgever was aanleiding voor een discussie waarbij eisen aan de onafhankelijkheid en aan de methodologie van het onderzoek door elkaar liepen. De stelling werd enerzijds onderschreven dat beleidsgericht onderzoek aan dezelfde harde academische kwaliteitseisen moet worden onderworpen als zuiver wetenschappelijk onderzoek, maar anderzijds klond dat beleidsgericht onderzoek ook aan specifieke methodologische eisen moet voldoen wil ze voor beleid relevant zijn.

Dat doorheen de discussie over de methodologie van beleidsgericht onderzoek argumenten speelden over de onafhankelijkheid van datzelfde onderzoek is niet verwonderlijk. Immers een expliciete methodologie van beleidsgericht ontwikkelingsgeografisch onderzoek verhoogt niet alleen de wetenschappelijke kwaliteit van het onderzoek en de relevantie voor het beleid, maar stelt de onderzoeker tevens in staat beter te beoordelen in hoeverre bepaalde wensen van de opdrachtgever gehonoreerd mogen worden.

Het moment lijkt daarom aangebroken dat de meningsvorming omtrent beleidsgericht onderzoek door ontwikkelingsgeografen en de positieve en negatieve ervaringen die met dergelijk onderzoek zijn opgedaan uitkristalliseren tot een samenhangende methodologie van beleidsgericht ontwikkelingsgeografisch onderzoek. In iets ruimere zin wil dat zeggen dat de contouren van een toegepaste ontwikkelingsgeografie moeten kunnen worden aangegeven.

Hoewel hierboven al is aangegeven dat beleidsgericht onderzoek en opdrachtonderzoek niet synoniem zijn, zullen de ervaringen met opdrachtonderzoek hierbij onvermijdelijk een belangrijke rol spelen. De ontwikkeling van een toegepaste geografie inzake ontwikkelingsvraagstukken zal niet alleen de praktische waarde van de ontwikkelingsgeografie moeten vergroten. Tegelijkertijd moet daardoor een maatstaf ontwikkeld worden ten behoeve van de noodzakelijk geachte distantie ten aanzien van het beleid zelve.

Een afgeleid, maar daarom niet minder belangrijk, voordeel is dat het de geografische wetenschapsbeoefening in staat stelt een scherper onderscheid te maken tussen probleemstellend en probleemoplossend onderzoek, daarmee ook gedwongen wordend het eerstgenoemde, fundamentele

onderzoek en theorievorming niet te verwaarlozen. Want hoewel kan worden volgehouden dat toegepast onderzoek een stimulans voor fundamenteel onderzoek kan betekenen, staat het nut van het omgekeerde boven elke discussie, maar wordt ze door de sterke praktijkgerichtheid van de geografie vaak uit het oog verloren.

Ondanks (of is het misschien "vanwege"?) de groei die het beleidsgerichte onderzoek in de ontwikkelingsgeografie, met name het opdrachtonderzoek, de laatste jaren heeft doorgemaakt wordt ze gekenmerkt door veel versnippering en isolatie. Daarmee wil gezegd zijn dat impliciete of expliciete theoretische uitgangspunten, de gebruikte methodologie en de conclusies en aanbevelingen van dergelijk onderzoek nog onvoldoende onderwerp zijn van discussie tussen vakgenoten. De oorzaak daarvan moet zowel gezocht worden bij de betrokken onderzoekers als bij hun vakbroeders. Er zijn ontwikkelingsgeografen die beleidsgericht onderzoek, zeker waar het opdrachtonderzoek betreft, afdoen als niet-serieus wetenschappelijk en soms zelfs kenschetsen als ordinair geldgewin waardoor echte wetenschappelijke prioriteiten in de knel dreigen te komen. Maar het gaat te ver om te stellen dat daarmee de teneur voor de discussies bepaald zou zijn. Over het algemeen mag het beleidsgerichte onderzoek zich in een redelijke belangstelling van vakbroeders verheugen en het is daarmee op de eerste plaats aan de beleidsgerichte onderzoekers zelf om met hun bevindingen op tafel komen.

Een toegepaste ontwikkelingsgeografie zal gevraagd of ongevraagd zowel onderzoek naar de premissen van ontwikkelingsbeleid tot haar werkterrein rekenen als de voorbereiding, monitoring en ex-post evaluaties van ontwikkelingsinspanningen. Ter stimulering van de meningsvorming over een toegepaste ontwikkelingsgeografie worden hieronder eerst enkele belangrijke uitgangspunten geformuleerd en vervolgens een aantal terreinen aangegeven waarop de uitkristallisering van een methodologie prioriteit behoeft. Hoewel enkele punten geldig zijn voor alle soorten van toegepast onderzoek lijken de volgende uitgangspunten zondermeer van belang te zijn.

Toegepast onderzoek moet onafhankelijk zijn in die zin dat er ruimte moet bestaan voor onbevangen wetenschappelijke nieuwsgierigheid. In plaats van zich te verschuilen achter concessies die gedaan moeten worden in verband met wensen van de opdrachtgever dienen onderzoekers de hand in eigen boezem te steken en op de eerste plaats hun eigen verantwoordelijkheid te nemen.

Stelselmatig en theoretisch goed onderbouwd toegepast onderzoek lijkt op gespannen voet te staan met door opdrachtgevers gevraagde snelle resultaten. Echter ook een toegepaste ontwikkelingsgeografie moet op termijn aan die vraag tegemoet komen door de ontwikkeling van

wetenschappelijk verantwoorde, maar "snelle" methodologieën ten aanzien van deelterreinen.

Twee kenmerken van de geografie zullen moeten worden geprofileerd. Op de eerste plaats de analyse van de ruimtelijke relaties, met andere woorden de verbanden tussen fysische, demografische, economische, sociale, politieke en culturele verschijnselen. Op de tweede plaats de afweging tussen het unieke karakter van de plaats en het algemeen geldende.

- 3 Bovengenoemde "snelle" methodologieën op specifieke deelterreinen kunnen pas ontwikkeld worden na uitgebreid onderzoek waarbij aandacht is geschonken aan de mogelijkheden tot operationalisering van gehanteerde ontwikkelingsdoelstellingen en aan lange-termijn ontwikkelingen in specifieke ruimtelijke constellaties daarbij gebruikmakend van kwantificeerbare beginsituaties en van controlegroepen. Comparatief onderzoek naar ruimtelijke en historische parallellen moet vervolgens uitmonden in genoemde toegepaste methodologieën. Pas wanneer die vervolgens in staat zijn om algemene en specifieke, plaatsgebonden verschijnselen te onderscheiden zijn ze adequaat. Kwaliteit mag overigens niet aan snelheid worden opgeofferd; de noodzaak van proefenquetes, pilot-surveys en andere in de ogen van beleidsmakers tijdrovende bezigheden dient verdedigd te worden.

4 Zoals al is aangegeven schuilt in de aandacht voor ruimtelijk relaties zowel de kracht als de zwakte van de geografie. Pas als de zwakte is overwonnen zal de kracht gerealiseerd kunnen worden. Met andere woorden als de noodzakelijke deskundigheid op een (groot) aantal, soms uiteenlopende, terreinen is verworven ontstaan synergetische voordelen. (Niet voor niets lijken ontwikkelingsgeografen uitstekend te gedijen in multidisciplinaire onderzoeksteams. In dergelijke teams is deskundigheid op verschillende deelterreinen aanwezig en kan de geograaf zich concentreren op de ruimtelijke relaties, waardoor onmiddellijk integratieve effecten ontstaan. Een dergelijke synergie wordt overigens nog weleens verward met interdisciplinaire synergetische effecten, waarvan ze slechts het begin is.) Dat betekent dat ontwikkelingsgeografen niet moeten aarzelen om assistentie van specialisten uit andere disciplines in te roepen bij hun onderzoeken. Daaraan vooraf gaat in feite een hechtere onderlinge samenwerking tussen ontwikkelingsgeografen met verschillende specialisaties. Wat dat betreft heeft de onderzoeksgroep Livelihood & Environment van de Universiteit van Amsterdam bestaande uit geografen, planologen en economen, elk weer met verschillende specialisaties, goede ervaringen.

- 5 Toegepaste ontwikkelingsgeografie is, bijna per definitie, geen sociale of fysische geografie, maar eenheidsgeografie. Hoewel de wil tot samenwerking tussen sociaal en fysisch geografen juist met betrekking tot ontwikkelingslanden dikwijls is uitgesproken, is er nog te weinig sprake van geïnstitutionaliseerde samenwerking. Het is bemoedigend dat ontwikkelingsgeografen het laatste decennium steeds meer aandacht hebben gekregen voor ecologische aspecten en dat samenwerking tussen fysisch en sociaal-geografen tot stand is gebracht te beginnen met rurale onderzoeken in gebieden met natuurlijke beperkingen en, recentelijk ook in de urban ecology. In die zin zijn deze onderzoeken ook een goed voorbeeld van de synergie die ontstaat bij samenwerking tussen geografen met verschillende specialisaties. Om diezelfde reden bieden de vakgroepen Sociale Geografie, Fysische Geografie en Planologie van de Universiteit van Amsterdam hun studenten de mogelijkheid een gemeenschappelijke afstudeerrichting "Environmental Studies in Developing Countries" te volgen.

De volgende deelterreinen of thema's dienen in de ontwikkeling van een toegepaste ontwikkelingsgeografie prioriteit te krijgen.

- 3 Bovenstaand pleidooi voor integratie van fysische en sociale thema's in een toegepaste ontwikkelingsgeografie betekent niet dat die zich uitsluitend zal moeten richten op mens-milieu relaties, dat wil zeggen op de wijze waarop bestaansverwerving van menselijke groepen en natuurlijke omstandigheden waarin zij verkeren elkaar beïnvloeden en veranderen. Maar onderwerpen als bestaansverwerving en natuurlijke variabiliteit, landevaluatie en agrarisch grondgebruik, beheer van de natuurlijke omgeving en landdegradatie zijn te actueel om veronachtzaamd te mogen worden.

Lange-termijn evaluaties zijn een volgend aandachtspunt. Doorgaans wordt het succes van ontwikkelingsprojecten afgemeten aan de mate waarin de doelstellingen bereikt zijn. Voor plattelandsprojecten houdt dat in dat gekeken wordt naar het areaal dat met nieuwe gewasvariëteiten is beplant, de hoeveelheid kunstmest die is afgezet, hoeveel osseploegen en irrigatiepompen er al dan niet op krediet zijn verkocht, met hoeveel ton de productie is gestegen, hoeveel boeren participeren etc. Zo kunnen verschillende opeenvolgende projecten geëvalueerd worden. Sommige hebben wat meer succes en andere bijna niet. (Daarbij moet wel bedacht worden dat ambitieuze doelstellingen, soms zelfs op het onrealistische af, geen onbekend verschijnsel zijn in ontwikkelingsprogramma's. Soms krijgen ze hun eigen dynamiek en worden vervolgens als maatstaf gebruikt om resultaten te beoordelen. Die vallen dan al gauw tegen. Soms zijn doelstellingen dermate vaag of abstract dat de niet onderzoekbaar en dus feitelijk onuitvoerbaar blijken te zijn).

Opvallend is ook, dat door het gebrek aan kennis over voorgaande projecten, nieuwe projecten vaak in dezelfde fouten vervallen. Sterker nog, men is soms niet eens op de hoogte van fiasco's uit het verleden. Lange-termijn evaluaties kunnen dat voorkomen. Dan zal ook blijken dat er wel degelijk verbeteringen kunnen zijn opgetreden, die bij de gebruikelijke evaluaties van projecten over kortere perioden van 5 jaar niet opgemerkt worden.

2.8

Streekevaluaties en het opstellen van streekprofielen zijn bij uitstek thema's waarvoor de toegepaste ontwikkelingsgeografie een methodologie dient te ontwikkelen. In evaluatieonderzoek is vaak heel weinig aandacht voor de macro-economische context. Voorbij wordt gegaan aan het cumulatief effect dat naast elkaar lopende projecten en 'spontane' ontwikkelingen in een streek hebben. Met baseline surveys en analyse van regionale ontwikkelingsgeschiedenissen en sociale stratificatie kan de ontwikkelingsgeografie bijdragen aan een analyse die het projectniveau overstijgt en effecten niet alleen plaatst in hun lokale, regionale en macro context.

Streekprofielen dienen ook inzicht te geven in productievormen, inkomensbronnen en sociale relaties waarop de bestaansverwerving is gebaseerd. Overigens behoren ook de plaatsgebonden genderverschillen die in de bestaansverwerving optreden uitdrukkelijk tot het aandachtsveld, zodat ontwikkelingsinspanningen zonodig niet alleen ruimtelijke en sociaal kunnen worden gedifferentieerd, maar ook gender-specifiek kunnen worden uitgewerkt.

Tot een van de belangrijkste taken van een toegepaste ontwikkelingsgeografie behoort de vervolmaking van een methodologie van dergelijke streekprofielen. Voordelen van systematiek en algemene geldigheid (en dus van algemene toepasbaarheid) dienen daarbij gepaard te gaan met een ruime mate van flexibiliteit om de identificatie van het ruimtelijk specifieke te kunnen realiseren. Het zal duidelijk zijn dat een toegepaste ontwikkelingsgeografie in dit opzicht kan de vruchten kan plukken van de hernieuwde belangstelling waarin de regionale geografie zich mag verheugen.

Een evaluatie per streek kan niet alleen onderbelichte successen blootleggen, maar ook duidelijk maken dat sommige successen wegvallen tegen andere ontwikkelingen. Productieverhoging en rendementsverbeteringen van voedselgewassen kunnen wegvallen tegen versnelde bevolkingsgroei vanwege een succesrijk gezondheidsprogramma. Noch de inkomens noch de voedselsituatie verbeteren in dat geval maar dat neemt niet weg dat er zowel in de productiesfeer als in de gezondheidszorg prestaties van formaat zijn geleverd. Streekevaluaties kunnen met andere woorden de projectresultaten in een ruimere context plaatsen. Tenslotte zullen streekevaluaties duidelijk het gebrek aan coördinatie tussen verschillende ontwikkelingsorganisaties aantonen.

4

Een ander belangrijk aandachtspunt in de toegepaste ontwikkelingsgeografie moet zijn de dynamiek van de relatie tussen overheid en ambtenaren enerzijds en de bevolking anderzijds. Overheden hebben geen traditie in samenwerking met de bevolking; zij zijn gewend hun maatregelen aan de bevolking op te leggen. Veel ontwikkelingsorganisaties behoren niet tot de overheid, maar werken wel met die overheid samen. Zelfs al werken ze los van de overheid, dan vertoont de aard van hun activiteiten vaak overeenkomst met die van de overheid. Ontwikkelingsorganisaties worden door de bevolking daarom vaak als verlengstuk van de overheid beschouwd. Ogenscheinlijk reageert een bevolking bijvoorbeeld enthousiast op initiatieven van ontwikkelingsorganisaties, maar in alle kan het om een bevolking gaan die al decennia-lang gewend is om opgetrommeld te worden en uit lijfsbehoud de schijn ophoudt. In werkelijkheid blijkt de bevolking dan zeer sceptisch te zijn over het directe nut van de voorgestelde ontwikkelingsinspanningen en is ze zeer terughoudend om verantwoordelijkheid over te nemen.

Kan dergelijk handelen opgevat worden als een defensieve strategie, maar ook offensieve strategieën komen voor. Een lokale bevolking kan proberen concrete ontwikkelingsinspanningen in haar richting om te buigen of een regionale elite kan proberen formulering en implementatie van ontwikkelingsbeleid vanuit het centrum te beïnvloeden.

De herkenning van defensieve en offensieve strategieën van doelgroepen kan een belangrijke bijdrage leveren aan de organisatie van ontwikkelingsinspanningen en een belangrijke invalshoek zijn voor de identificatie van zaken waaraan door de doelgroep prioriteit wordt gegeven. Het spreekt gezien het voorafgaande voor zich dat daarbij aandacht nodig is voor het historisch perspectief met betrekking tot de ontwikkeling die het gebied heeft doorgemaakt en voor de ruimtelijk specifieke sociaal, economische en fysische eigenschappen van het gebied.

1.6 Slot

Gezien het thema van de studiedag "ontwikkelingsgeografie met of versus ontwikkelingsbeleid" kan geconcludeerd worden dat de ontwikkelingsgeografie een belangrijke bijdrage aan het ontwikkelingbeleid kan leveren. Dat daarvoor geen innige verstrengeling met ontwikkelingsbeleid nodig is bleek duidelijk op de studiedag. Ook is duidelijk geworden dat beleidsgericht onderzoek een hechte wetenschappelijke fundering dient te hebben en dat daarom de discussie over de grondslagen van beleidsgericht ontwikkelingsgeografisch onderzoek, of wel van een toegepaste ontwikkelingsgeografie, moet worden voortgezet.